

A magyar politika magyarázata

Miért sikertelenek az 1990 utáni demokrácia visszafordulásának elméletei és hogyan lehetnének sikeresebbek?

A magyar demokrácia kétséget kizáróan átalakult, oly annyira, hogy ami most van, az sokak szerint már nem is demokrácia. Ebben az írásban nem foglalunk állást a „demokrácia vagy sem” kérdésében.

Nem azért, mert szerintünk ez nem fontos kérdés, és el akarjuk mismásolni a magunk válaszát, hanem azért, mert számunkra van egy még *fontosabb* kérdés: ami történt, miért és hogyan történt. Az ugyanis a véleményünk, hogy túl sok energiát fordítunk a végeredmény minősítésére, ellenben túl keveset az idáig vezető út jobb megismerésére és megértésére. Sok magyarázat-kísérlet azért sikertelen, mert az okok láncolatára kevés figyelmet fordít. Márpedig, ha az okok feltárása nem megfelelő, hiába állítjuk ki százszor azt a bizonyítványt, hogy ami van, az már nem is demokrácia, nem fogunk tudni teljes valójában értelmezni a helyzetet. Szerintünk az itt a fő probléma, hogy sokszor hiányosak a magyarázó mechanizmusok, s kevés az olyan magyarázat, amely rendszerszerű, okok és körülmények széles körét igyekszik feltárni. Csak akkor tudunk valami eredetit mondani a magyar demokrácia vagy „demokrácia” természetéről, a változások jellegéről, ha ilyen tágabb kontextusban vizsgálódunk, és körültekinthetően próbálunk magyarázó rendszereket alkotni. Éppen ezért először a magyarázó elv fogalmának négy kulcselemét írjuk le, hogy utána számba vegyünk azokat a forgalomban lévő magyarázatokat, amelyek szerintünk kevésbé sikeresek. Az írás harmadik részében próbáljuk megvilágítani a mi magyarázó elvünket, amelyet ez úton is felkínálunk széleskörű megfontolásra.

A magyarázó elv fogalma

Kiindulópontunk az, hogy különbség van a politika végeredmény- és folyamatcentrikus magyarázatai között. Nem abban látjuk tehát a problémát, hogy a rendszerváltás utáni 33 évre ne született volna elég magyarázat (nagyon sok született), hanem abban, hogy ezek között kevés a *folyamatközpontú* magyarázat. Éppen ezért szeretnénk definiálni a magunk magyarázat-fogalmát: Magyarázatnak azt tekintjük, amely a történések komplex okaira kíváncsi. E komplexitás vizsgálata persze mindig bizonyos értelemben önkényes, hiszen az elemzők maguk határozzuk meg azokat a pontokat, amelyeket közös rendszerbe foglalnak. De ha nem is lehetséges tökéletes objektivitás, nagyon is lehetséges olyan magyarázóelv kidolgozása, amely éppen a változás leírására, a folyamat sokoldalú elemzésére alkalmas. A magyarázó elv tehát több mint egy egytényezős magyarázat, mégpedig a maga rendszerszerűségében több. A rendszerszerűség egyszerre jelent *jelenbeli* tartalmi, összehasonlító és *történeti* időbeli elemzést. Sem az az elemzés nem kielégítő, amely csak a jelenre koncentrálna; sem az, amely a jelent pusztán régebbi folyamatok ismétlődésének tekinti; de az sem, amely mellőzi a térbeli összehasonlítást.

Ennyi bevezetés után megállapíthatjuk, hogy egy négy elemből álló magyarázó elvet tartunk működőképesnek.

Magyarázó elvünk első eleme a vizsgálandó probléma azonosítása. Magyarázatunk nem lehet sikeres, ha nem a változás megragadására irányul. Nem elégséges, hogy *mi* lett, az a kérdés, hogy *miért* lett az, ami. A változás – ahogy azt Norbert Elias oly sokoldalúan bemutatja [főművében](#) – a politika és a társadalom alapvető tényezője. Elias azért bírálja a korabeli tudományt, mert szerinte az hibernálni akarja a rendszereket és sokkal inkább az állandóság, semmint a változás felől közelít hozzájuk. Első pontunk tehát, hogy a magyar demokráciát nem célszerű hibernálnunk. Éppen azért nem, mert a politikát mindig aktorok sokasága formálja, akik között vannak olyanok, akik a maguk értékrendjét szeretnék véglegesíteni, és olyanok is, akik ezzel ellentétesen cselekszenek. Elvben természetesen egyetérthetünk abban, hogy a liberális demokrácia az egyetlen demokrácia-fajta, és ha ettől eltérés van, az már nem demokrácia. De ez a megközelítés – véleményünk szerint – a valóság hibernálása, annak elutasítása, hogy a szociológiai folyamatokat komolyan figyelembe vegyük. Ily módon tehát a valóság folyamatosan változó szerkezete olyan kiindulópont, amely egy releváns magyarázó elv kialakítása szempontjából alapvető.

A magyarázó elv második fontos összetevője, hogy ki kell lépnünk a zárt – kizárólag a jelenre koncentráló – idődimenzióból, és nyitni kell a *történelem* felé. Bár a változás a jelenben történik, a változás magyarázatához a jelen és a múlt együttesen vihet közelebb. Hiszen nem gondolhatjuk azt, hogy a mi időnk az első,

amelyben a vizsgált változások lezajlanak. Nagyon is elképzelhető, hogy a miénkhez hasonló változások a történelem más időszakaiban is előfordultak már. Tehát a magyar politikatörténet a jelen elemzése szempontjából kincsesbányának tekinthető, és a vele való összehasonlítás egyáltalán nem erőltetett. Több dimenzióban is igazolhatjuk ezt. Az első a rendszerváltások és a rendszerváltások utáni dinamika kérdése. Arra gondolunk, hogy a magyar politikában rengeteg rendszerváltás zajlott, s ezektől a korabeli közönség nagyjából ugyanazt várta, mint az 1989-90-es rendszerváltástól: a korábbi korszak totális meghaladását. Aztán a várakozások gyorsan csalódásba váltottak át, és elkezdődtek a rendszerváltás utáni belső rendszerváltások, amelyek eredményeképpen az ország még inkább kettészakadt, mint korábban. Magyarázó elvünkben egy ilyen összehasonlításnak nagyon is helye van. Mint ahogy a pártrendszer jelenlegi és korábbi összehasonlításának is. A régi és a mai magyar politikában is látunk kiemelkedő és kiegészítő pártokat, és azt, hogy a váltógazdálkodásban nincs egyensúly a pártok között. 1990 és 2010 között a váltógazdálkodás üzemelt, de utána nem. Egy teherbíró magyarázó elvnek számításba kell vennie a hagyományokat. Ezek mozgósításával sokkal jobban értjük majd a változást és magyarázatunk is megvilágító erejű lehet.

A harmadik dimenzió a *nemzetközi összehasonlítás*. Ha ugyanis a magyar demokráciában történt változásokat szűken, kifejezetten csak magyar kérdésként értelmezzük, megint magyarázatunk

általánosíthatóságán esik csorba. Természetesen a nemzetközi összehasonlítás nagyon sokféle lehet, mert koncentrálnánk magára a demokratizálás nemzetközi trendjeire, értve ez alatt a demokráciák kiépülésének különféle európai hullámain, de az összehasonlítás vonatkozhat kizárólag a posztkommunista régió országaira is. Szerintünk csak akkor érthetjük meg a magyar változások sajátos jellegét és dinamikáját, ha a nyugat-európai demokratizálások példáival teszünk összehasonlításokat. Rengeteg ilyen összehasonlítás tehető, mi most csak egyetlen példát említünk arról, mennyire hosszú és visszaesésekkel teli folyamat a demokratizálás. Sheri Berman, amerikai politikatudós [tanulmánya](#) illusztrálja ezt talán legjobban a francia köztársaság és demokrácia 19. és 20. századi kiépüléséről. Ebben a szerző arra jut, hogy a visszaesések éppen a tanulás legfőbb forrásai, azaz a liberális demokrácia Nyugat-Európában sem egyetlen nagy ugrással teremtdőtt meg. De a Nyugaton túlmenően össze kell hasonlítanunk a magyar politikát a poszt szocialista régió más országaiban tapasztaltakkal is: vajon miért következett be drasztikus változás nálunk, és miért nem más volt szocialista országokban? Sok hasznos dolog derülhetne ki egy ilyen összehasonlításból.

Végül magyarázó elvünk negyedik összetevője a *szereplők közötti interakcióra* vonatkozik. Egy teherbíró magyarázat nem épülhet egyetlen szereplő kiemelésére, illetve kiszakítására az összefolyamatból: ez szintén sarokpontja magyarázó elvünknek. A változások mindig sok szereplő összejátékából alakulnak ki, s ez még akkor is így van, ha

bizonyos szereplők látszólag ki is vonják magukat az összefolyamatból. Vegyük az egyik legismertebb kormánykritikát: „a Fidesz lebontotta a jogállamot”. Ez sokak (főleg ellenzékiek) megítélésével esik egybe. Ám bármennyire is népszerű lehet egy ilyen nézőpont, mégsem tekintjük igazi magyarázó elvnek. Egy életképes magyarázó elv ugyanis – ebből az aspektusból – szereplők egymás közötti viszonyrendszerét jelenti, és az elemzőnek nem csak a *Fidesz* megváltozására, hanem a többi szereplőnek a változási folyamatban játszott szerepére is koncentrálnia kell. Másképpen is indokolhatjuk az interakciók fontosságát. Azok az aktorok, akik a rendszerváltáskor meghatározóak voltak, szintén egy összefolyamatban érték el kiemelkedő pozíciójukat. Az ő esetükben is kérdés – mint ahogy a *Fidesz* ellenfelei esetében is -, hogy mialatt ők felemelkedtek, mit tettek ellenfeleik, vagy másképpen: az ellenfelek miért nem tudták megakadályozni a változásokat.

Röviden bemutattuk tehát, mi az a négy ismerv, amelynek mindenképpen jelen kell lennie egy szerintünk sikeres változás-elemzésben. Ha ezek kimaradnak, akkor a változáselemzés mélysége sérül, illetve túlságosan a felszínen maradhat. Szerintünk épp ez történt sok magyarázattal az elmúlt évtizedekben, de különösen 2010 után, amikor a magyarázatok többsége abban látja a változások okát, hogy a *Fidesz* – mint már utaltunk rá – leépítette a demokráciát. De miért tehette ezt? Ideje összefoglalnunk, mire jutottak a szerintünk kevésbé sikeres magyarázatok.

A demokrácia-leépülési magyarázatok korlátai

Előre bocsátjuk, hogy ebben a részben nem célunk konkrét elemzéseket kritizálni. Elfogadjuk, hogy mindenki, aki arra vállalkozik, hogy az elmúlt másfél évtizedről adjon számot, szakmai felkészültsége teljes bevetésével teszi ezt, és pedig azért, hogy *magyarázatot* adjon a történetekre. Az, hogy ezeknek a magyarázatoknak egy jó része nem jut el komplex magyarázó elvekhez, az már egy másik kérdés. Ettől ezek a magyarázatok nagyon is jelen vannak, befolyásosak, sőt: ezek jelentik a politikatudomány mainstream rétegét. Ám ami mainstream, nem biztos, hogy minden szempontot kimerítő és főleg sikeres magyarázat.

Háromféle magyarázatot szeretnénk megemlíteni, amelyek talán a leggyakrabban fordulnak elő a magyar nyilvánosságban. Az első magyarázat arról ad számot, hogy a magyar jobboldal az elmúlt több mint tíz évben leépítette a demokráciát és helyébe egy hibrid rezsime-t állított. A második magyarázat úgy szól, hogy a rendszerváltáskori sokpártrendszer helyébe a Fidesz egy kvázi egypártrendszert állított. A harmadik magyarázat pedig az, hogy a magyar társadalomnak csupán egy kisebbsége támogatja valójában a rendszert, amely tehát lényegében csalással, manipulációval és a magyar társadalom elnyomásával tudja fenntartani a hatalmát.

Természetesen mindhárom megközelítésnek reális magja és magyarázó ereje van.

Kezdjük a demokrácia leépítésével. Azok, akik a demokrácia leépítésének elméletét alkalmazzák, két mérvadó forrást is felsorakoztatnak. Az első maga a miniszterelnök, aki 2014-ben, Tusnádfürdőn [bejelentette](#) a liberális demokrácia végét és az illiberális demokrácia kezdetét. Az elmúlt szűk tíz évben pedig a nemzetközi és a hazai közélet baloldali és liberális irányzatai illiberális rendszerként (vagy másképpen a liberális demokrácia) ellenségeként tekintenek a kormánypártra. A 2010 után kiépített új rendszernek ráadásul nem csak az érületi elutasítottsága nagy nemzetközileg és hazai szinten is, de a rendszernek nem demokratikus jellegéről „papírja” is van. Még hozzá a politikatudomány pecsétjét őrző papírja. Ugyanis a nagy demokráciakutató intézetek szinte mindegyike választási autokráciának tekinti ma már az Orbán-rendszert. Ennek megfelelően az Európai Parlament is [határozatot hozott](#) erről. Ily módon tehát a mai magyar mainstream elemzések a nyugati mainstreamet követve beszélnek a demokrácia leépüléséről.

Másodszor megállapítják a rendszer kritikusai, hogy a pártrendszerben alapvető és nem demokratikus változások következtek be. Szemben azzal, hogy míg 1990 és 2010 között döntően egyciklusú, 2006 és 2010 között kétciklusú kormányzás zajlott, addig 2010 után immár a negyedik ciklusban kormányoz, még hozzá kétharmados többséggel ugyanaz a párt. A kritikusok szerint az utolsó 13 év antidemokratikus, ráadásul ezt az eredményt nem tiszta eszközökkel, hanem a választási rendszer radikális átalakításával, sőt a választási

eredmények befolyásolásával érte el. Egyértelmű tehát, hogy a kormányoldal súlyos lépései vezettek a pártverseny torzulásához, amit csak egy új kormány tudna orvosolni. Ennek az új kormánynak a hatalomra kerülése egyelőre várat magára. Ily módon ez a megközelítés odáig jut el, hogy a magyar helyzet eltér szinte az összes európai példától, ahol általában működik a váltógazdaság. Ezt az eltérést azonban nem egy gazdag és sokoldalú elemzéssel bizonyítja, hanem csak a végeredményt („állampárti rendszer”) regisztrálja, amelyről megállapítja, hogy nagymértékben hasonlatos a korábbi magyar pártrendszerekhez.

Harmadszor az a magyarázat is elég gyakori, hogy a kormányoldal teljes mértékben lezüllesztette a társadalomban uralkodó viszonyokat. Talán az ilyen társadalom-centrikus megközelítéseket nevezhetjük a legbizonytalanabbnak. Ugyanis azt elismerik az írások szerzői, hogy a népnek szerepe van egy demokráciában, de nem tudják pontosan kijelölni, hogy mekkora. Az nyilvánvaló, hogy a nép mai jelenlétét sokallják, illetve sokallják azt a politikát, amely a népre támaszkodik (populizmus). Ugyanakkor a társadalom kérdésével foglalkozó elemzők azt is megállapítják, hogy vannak itt élő hagyományok, amelyeket jobban figyelembe kellene venni. Aztán viszont ezt az intenciót „elfelejtik”, és a pártok és a társadalom közötti kapcsolatot egyoldalúan szemlélik.

Összességében ez a három magyarázat megállapítja, hogy a mai kormány(párt) antidemokratikus; szétdúlta a jól működő

váltógazdaságot; és szétbontotta a társadalmi szolidaritás intézményeit és normáit.

Csak nagyon röviden és kivonatossan utaltunk minderre. Az olvasók nyilvánvalóan ezer példát találhatnak valamennyi magyarázatra. Ezek a magyarázatok azonban (ismét elismerve a bennük rejlő magyarázatkeresési szándékot és a szakmai felkészültséget) nem elégségesek egy olyan diagnózis felállítására, amelyre építve jobban megérthetnénk azt a kérdést, hogy *miért* következett be mindez. Ha mégis van magyarázatuk a történetekre, akkor az az, hogy valamiért, „egyszer csak” a jobboldal rossz fordulatot vett, és eltávolodott a demokratikus normáktól. Ez azonban még akkor sem elegendő magyarázatnak, ha történetesen annyi valóban igaz, hogy a jobboldal eltávolodott attól a gondolkodásmódtól, amelyet korábban képviselt. De annak megállapítása, hogy tehát a jobboldal ma már nem demokratikus, nem jelent egyben sikeres magyarázatot is. Nagyon egyszerűen lemérhetjük ugyanis a „sikeresség” kritériumát. Sikeresnek nevezhető az a kritikai elmélet, amelyből kiolvasható valamilyen cselekvési sorvezető az adott állapot felszámolására.

Egy sikerebb átalakulás-magyarázat felé

Természetesen nem gondoljuk, hogy sikeres átalakulás-magyarázatot csak egyféleképpen lehet adni. Lehet nagyon sokféleképpen. A fenti megközelítések azonban nem jutnak el odáig, hogy kielégítő magyarázó elvvé váljanak. Ezáltal be is határolják azok lehetőségeit, akik ezekre az elméletekre építve szeretnék változást.

Másképpen kell közelítenünk ehhez a kérdéshez. Fentebb vázoltuk, szerintünk melyek azok az ismérvek, amelyek egy komplex magyarázó elvhez szükségesek. Most igyekszünk operacionalizálni magyarázó rendszerünket, mégpedig úgy, hogy elmondjuk: az általunk vázolt négy területen mennyivel jutunk előbbre, ha egy komplex stratégiát érvényesítünk.

Kezdjük a magyar politika megközelítésének szemléleti azonosításával. A hivatkozott elméletek (2010 után) a demokráciából diktatúrába/autokráciába/maffiaállamba stb. történő átmenetet tartják a legfőbb problémának és ehhez képest minden mást alárendelt jelentőségűnek tekintenek. Mi azt állítjuk, hogy a szemléleti kiindulópont maga a demokrácia 33 éve, mint *folyamat*. Akik az antidemokratikus/hibrid rendszer teóriáját képviselik, a demokráciát egy állapotnak tekintik, ami egyszer kialakult, és „úgy is kell maradnia”. Természetesen jó lenne, ha a demokratikus állapot változatlan maradna. Empirikusan azonban nagyon kevés példát tudunk erre mondani. Sokkal több példa van arra, amikor a demokrácia mindenféle változásokon megy keresztül. A változások azonban nem mindig tankönyviek, azaz nem mindig esnek egybe a várakozásokkal. Érteni véljük, az elemzések nagy része miért tekinti ezeket a változásokat (s köztük a Fidesz által érvényesített változást) negatívnak. Azért, mert az 1990-es változás egy új fogalmi konstrukciót szentesített, és ez a liberális demokrácia. Ezek az elméletek a liberális demokrácia „örökkévalóságából” indulnak ki, és nem különösebben feszegetik azt

a kérdést, ami viszont a mi számunkra elsődleges fontosságú: egy győztes rendszer hogyan képes biztosítani a saját önfejlődését. Nos, még a klasszikus nyugati mintában sem volt ez könnyű, ahol egy hosszú liberális előtörténetre ráépülhetett, ahhoz hozzászervesülhetett egy demokratikus fejlődés. És a kettőből jött létre a liberális demokrácia, ráadásul döntően nemzetállami keretek között. Tézisünk az, hogy sajnálatos módon ennek a nemzetállamon belüli összeszerveződésnek 1990 után Magyarországon nem voltak meg a feltételei, ezért számunkra a változás abból vezethető le, hogy liberalizmus és demokrácia nem tudta a nyugati mintában létező közös fejlődési útját bejárni. Igazat adunk a liberális politikatudósnak, Giovanni Sartorinak, aki világosan [megfogalmazza](#): a liberális demokrácia addig fejlődőképes, amíg két alkotóeleme (liberalizmus és demokrácia) összekapcsolódik. Szerintünk a magyar demokrácia megváltozásának egyik magyarázata ott van, hogy 1990 után viszonylag gyorsan kiderül: ez az összekapcsolódás nem, vagy nem úgy történik meg, mint Nyugat-Európában, s nincs elég idő, hogy például az európai partnerek ezt az összekapcsolódást (mint a Sheri Bermantól idézett francia példában) „kivárják”.

De menjünk tovább, és térjünk át komplex magyarázó elvünk második elemére, a *történeti* szempontok figyelembevételére. Ez egyszerűen szólva azt jelenti, hogy abban hiszünk, hogy a politika jelenbelisége mellett mindig jelen van egy úgynevezett „második politika” is, amely nem más, mint a történelem során felhalmozódott

struktúrák és magatartásmódok hol lazább, hol egyértelműbb érvényesülése. Vannak periódusok, amikor ez a történelmi réteg szinte teljesen elhalványul, sőt eltűnik. Ilyen volt 1989-90, amikor szinte káros lett volna történelmet mérlegelni. Azért lett volna káros, mert a történelemre való odafigyelés és hivatkozás talán épp a jelenbeli feladatokról terelte volna el a figyelmet. Ha így nézzük, akkor a sokat emlegetett „[történelem vége](#)” tétel egy fontos kor-igazságot fejezett ki: a demokratizálás nemzedékének cselekvési igényeit. Ezeket az igényeket pedig fel kellett szabadítani, és nem szabadott a történelem béklyójába szorítani (hogyan Friedrich [Nietzsche](#)vel szóljunk).

Viszont később változott a helyzet, mint ahogy változott a magyar demokrácia is. A változásban „része van” a történelemtől való gondolkodás megváltozásának is, merthogy ami a rendszerváltáskor bénító lett volna (a történelemmel való foglalatosság), az később felszabadító jellegűvé vált, főként azok számára, akik a jelent a múlt folytatásaként képzelik el. Hiszen a történelem mégis csak foglalat annak, amit egy társadalom visszatérően tud és alkalmaz. Ilyen értelemben érdemes felfigyelnünk arra, hogy Magyarországon mindig létrejött a történelemben egy [nagy párt](#). A fentebb bemutatott mainstream elemzések azért nem tudnak ezzel mit kezdeni, mert ők 1990-et választják kiindulópontnak, illetve kizárólagosan a nyugati elméleti mércéket alkalmazzák a magyar helyzetre is. De már láttuk, hogy például a liberalizmus és a demokrácia viszonyában sem tudott a magyar átmenet utáni kor hasonló helyzetet teremteni, mint Nyugat-

Európában, ahol a két elem döntően nemzetállami keretek között forrt össze. Ha pedig nincsenek meg, vagy hiányosak a nyugati struktúrák, akkor – s ez magyarázó elvünk második eleme – a magyar történelem állandó struktúrái könnyen újjáéledhetnek. Mint például a domináns pártrendszer, ami persze nem csak magyar szabadsalom.

S ezzel már át is tértünk harmadik magyarázó elvünkre, ami a *nemzetközi összehasonlítás*. Az első, amit itt meg kell állapítanunk, hogy a politikatudomány történetében a komparatiztika viszonylag késői felfedezés. Nagyjából az 1960-as években jutott el oda a politikatudomány, hogy egyáltalán felfedezze a *kis* nyugat-európai országokat. Addig a klasszikus (amerikai és angol) demokrácia elemzése vitte a prímet. Ehhez aztán hozzájöttek a Benelux majd a skandináv országok, de a kelet-közép-európaiak szinte 1990-ig nem. A mi régióink ugyanis diktatúráként volt számon tartva (ami persze jogos), de ennek annyi negatív hozadéka volt, hogy a mélyebb összehasonlítás erre a régióra nemigen terjedt ki. Szinte egyidős tehát a kelet-közép-európai összehasonlítás az 1990-es demokratizálással. Mindezt csak azért volt érdemes elmondanunk, hogy lássuk: bármennyire is sok idő telt el az átmenet óta, nemigen alakultak ki fogalmi és módszertani keretek, hogy az újonnan demokratizálódó országokat hogyan hasonlítsunk össze például régebben demokratizálódó országokkal. Adná magát, hogy ne ugyanazokat a módszereket akarjuk érvényesíteni, ha a fejlődésben nagyon különböző országokat hasonlítunk össze, ez mégsem evidens. Sőt sokszor azt látjuk,

hogy univerzális elveket kérünk számon, azaz olyasmiket, amelyek a nyugati klasszikus demokráciák is csak hosszú idő eltelte után tudtak érvényesíteni. Mindenesetre az a tézisünk, hogy a már említett domináns párti mintát is érdemes nemzetközi keretekben is vizsgálnunk. Mindez azért lényeges, hogy megmutassuk: ami teljesen magyar szabadalomnak tűnik, az valójában nem az. Ezzel a pontunkkal azonban az is a célunk, hogy oldjuk a magyar közélet eléggé zárt, csak a magyar határokon belüli eseményekre nyitott jellegét. Akkor tudunk sikeresebb elméleteket alkotni, ha a magyar folyamatokat nemzetközi keretbe is belehelyezzük. Ennek alapján persze nem fogjuk tudni azt mondani, hogy a nálunk tapasztaltak sok hasonlóságot mutatnának más új demokráciákkal. Nem sokat mutatnak. Véleményünk szerint azonban az is egy összehasonlító tanulság, ha a magyar politikai fejlődést viszonylag *egyedinek* tekintjük. Ez esetben pedig az előző ponttal (történetiség) való kombináció vezethet egy sikeresebb magyarázathoz.

Végül szólnunk kell magyarázatunk negyedik alkotó eleméről, a *szeleplők közötti interakciókról*. Talán a legtöbb problémát itt látjuk a mainstream elemzésekkel. Ugyanis ezek „kiszakítanak” egy szereplőt az összefolyamatból és azt kvázi önálló, sőt egyedüli szereplővé avatják. Ez azonban módszertanilag hibás megközelítés, mert a politika mindig sokszereplős. Hadd hozzuk a rendszerváltás előtti korszak (1985-1990) példáját. Akkor egy sokszereplős palettán zajlott a politika, amelyben formális, hatalmi helyzetben lévő és informális, hatalmon kívüli szereplők

is helyet foglaltak. Könnyedén belátható, hogy az 1990 után felálló demokratikus rendszerben ezek között, a korábban már megnyilvánuló szereplők között történt a hatalmi pozíciók és a szellemi szféra felosztása. Az tehát, hogy ki került kormányra, ki ellenzékbe, illetve a megszerzett pozíciókat ki meddig tudta birtokolni, megint csak egy soktényezős játszmaiban dőlt el. Amelyben a generációs kérdésen túl olyan tényezőknak is szerepe volt, mint például a szellemi erőforrások birtoklása. Nincs itt terünk annak bemutatására, hogy a rendszerváltás során a parlamentbe bejutó hat párt milyen generációs képletet mutatott, és milyen szellemi erőforrásokat birtokolt. Azt azonban kijelenthetjük, hogy ha a politikát és a demokráciát nem állapotként, hanem folyamatként fogjuk fel, akkor ezek az induló pozíciók később nagymértékben változtak, és ennek alapvető kihatása lett a demokrácia általános állapotára is. Magyarán az, hogy a Fidesz 1990-ben még nem volt „kész” párt, továbbá, hogy a szellemi szférában gyengén volt beágyazott, szinte előírta ennek a pártnak, hogy hol kell erősítenie. A nagy rendszerváltó párt, az SZDSZ esetében viszont fordított a helyzet: hiába tett erőfeszítéseket, hogy megőrizze generációs és szellemi erőforrásait, az 1990-as évek végétől ez egyre kevésbé sikerült neki. És így sorban végig mehetnénk az összes párton, megjelölve azokat a pontokat, ahol az adott párt dinamikusan változott.

Természetesen nem állítjuk azt, hogy egy ilyen – módszertanilag sokszereplős – politikafelfogásból – *közvetlenül* levezethető lenne a Fidesz kiemelkedése és lényegében egyeduralkodóvá válása.

Azt azonban bizvást állíthatjuk, hogy ha mellőzzük a pártpolitika vagy az értelmiségpolitika összetettségének bemutatását, akkor magyarázatunk megint csak oda lyukad ki, hogy *minden* a Fideszen múlik. Csak azt nem fogjuk érteni, hogy miért jöhetett létre ez a Fidesz-fölény.

Úgy összegezzük tehát gondolatainkat, hogy szerintünk újfajta megközelítésmódokra van szükség a mai magyar politika értelmezéséhez, mert a közkézen forgó értelmezések nem eléggé megvilágítók. Ahhoz persze, hogy ezekhez eljussunk, szükség van egy széleskörű belátásra is: a mainstream elméletek nem eléggé sikeresek. Ez a belátás egyelőre nem adott, már csak azért sem, mert sokan feszülnek neki, hogy megfejtsék az Orbán-rendszer kialakulásának okait, aztán azokra az eredményekre jutnak, amelyeket fentebb bemutatunk. Társadalompszichológiailag tehát egyelőre nem érett meg a helyzet, hogy összetettebb magyarázatok is napvilágot lássanak, mert a közönségnek az ellenzékhez közelebb eső része *elégedett* ezekkel a magyarázatokkal.

A változást talán az indíthatja meg, ha növekszik a társadalmi igény, hogy az elemzők egy komplex magyarázatrendszert alkalmazva keressék a választ. Írásunkkal erre szeretnénk volna felhívni a figyelmet, bízva abban, hogy a komplexebb magyarázó elvek iránti igény erőteljesebben megjelenik majd a közeljövő politikai elemzéseiben.